

Els interessos epigràfics de l'humanista català Jeroni Pau (+1497)

Xavier Espluga¹
Universitat de Barcelona

O. El jurista Jeroni Pau –*Hieronymus Paulus Barcinonensis* (Barcelona, 1440 *circa?*-1497)⁻² és un nom en majúscules de l'humanisme català. Destaca, especialment, per la seva *Barcino*, primera monografia històrica dedicada a la capital de Catalunya,³

¹ Professor Agregat. Departament de Filologia Llatina. Universitat de Barcelona (xespluga@ub.edu). Aquesta recerca ha estat finançada gràcies als projectes i ajuts següents: Ministerio de Ciencia e Innovación. Dirección General de Programas y Transferencia de Conocimiento. Proyecto de investigación «*Antiquitates Romanae: Base de datos de manuscritos epigráficos y anticuarios (1450-1500)*» (FFI2008-02341) (2009-2011); Generalitat de Catalunya. AGAUR. Ajudes per a grups de recerca consolidats. LITTERA (2009 SGR 1254) (2009–2013); Ministerio de Ciencia e Innovación. Dirección General de Universidades. Estancias de profesores e investigadores séniors en centros extranjeros de enseñanza superior e investigación (PR 2008 0252) (2009); Generalitat de Catalunya. AGAUR. Beques per a estades de recerca fora de Catalunya (2008 BE2 00084) (2009).

² Sobre el personatge, *vd.* M. Mayer, *Diccionari d'historiografia catalana*, Barcelona, 2003, pp. 900-901, *s.v.* «Pau, Jeroni» (amb bibliografia anterior) i M. À. Vilallonga, «Els primers historiadors de la ciutat: Jeroni Pau i Dionís Jeroni Jorba», *La Barcelona ideal i la Barcelona real en la cultura literària de l'Edat Moderna*, Barcelona, 2003, pp. 149-160. No hi ha acord sobre la data de naixença del personatge. Se'm fa difícil postular que Pau hagués nascut l'any 1458, any que constitueix un *terminus post quem* tradicional (*cf.* M.À. Vilallonga, *Jeroni Pau. Obres*, Barcelona, 1986, vol. I, pp. 28-31). Aquesta data (1458) prové d'una biografia set-centista continguda en un manuscrit de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, en la qual el naixement de Pau se situa «*Ioanne II Aragonum rege regnante*» (el regnat de Joan II començà efectivament el 1458).

³ H. Paulus, *Barcino seu Libellus inscriptus Barcinona ad Paulum Pompeium*, Barcelona, 1491. El text de la *Barcino* fou reproduït posteriorment en la miscel·lània *De rebus Hispanicis, Lusitanicis, Aragonicis, Indicis et Aet-*

publicada el 1491,⁴ que constitueix una aportació significativa en la renovació de la historiografia humanística. La seva valoració

hiopicis, Colonia Agrippina, *sumptibus Arnoldi Mylii*, 1602 (on hi ha també el text del *De fluminibus et montibus Hispaniarum* del mateix Pau) i en el recull d'A. Schott, *Hispania illustrata seu rerum urbiumque Hispaniae, Lusitaniae, Aethiopiae et Indiae scriptores varii*, Francofurti, 1603-1608, vol. II, pp. 840 ss. Se citarà per l'edició recent de M.À. Vilallonga, *Jeroni Pau. Obres*, Barcelona 1986 (en dos volums). Vd. també M.À. Vilallonga – W. Bracke, «Addenda à l'édition de l'oeuvre de Hieronymus Paulus», *Archives, bibliothèques et musées de Belgique* 71, 1-4 (2003), pp. 199-215. Com es llegeix a l'edició incunable de 1491, l'obra havia estat impresa per iniciativa de Joan Peiró, gràcies a Pere Miquel Carbonell: *Impressum Barcinoni ad preces Ioannis Peyro regii locumtenentis protonotarii per Petrum Michaelem anno Salutis 1491, 22 die mensis augustis Regnante serenissimo Ferdinando II Castell(a)je et Aragonum Rege invictissimo*. Aquests tres personatges –Jeroni Pau, Pere Miquel Carbonell i Joan Peiró– compartiren formació (tots tres eren doctors en dret), en part professió (Carbonell i Peiró foren notaris), compromisos personals (el pare de Pau, el jurista Jaume Pau, i Peiró havien participat en la declaració com a apte de Pere Miquel Carbonell per a l'exercici de l'ofici de 'notari públic') i interessos antiquaris i humanístics. A més, en alguna mesura, sembla que els unien vincles de parentesc (encara per dilucidar amb nitidesa).

⁴ La *Barcino* estava dedicada a Pietro Paolo Pompilio (1455 c. –1491), un humanista romà, professor al *Studium Urbis* (per al període 1482-1484) i membre de la 'Segona Acadèmia' de Pomponio Leto. Pompilio és autor de diverses obres: *De vero et probabili amore* (1487); *De syllabis et de accentibus* (Roma, 1488); *De triumpho Granatensi* (Roma, 1490); *Vita Senecae* (Roma, 1490) [aquesta darrera editada per cf. P. Faider, *Études sur Sénèque (Université de Gand. Recueil des Travaux publiés par la Faculté de Philosophie et Lettres 49)*, Gand, 1921]. Sobre aquest personatge, vd. també P. Osmond, R.W. Ulery, W. Bracke, *Antiquaria a Roma. Intorno a Pomponio Leto e Paolo II (Roma nel Rinascimento. Inedita 31, Saggi)*, Roma, 2003, pp. 244-245 i P. Osmond, «Pietro Paolo Pompilio», *Repertorium Pomponianum* (URL: www.repertoriumpomponianum.it/pomponiani/pompilio.htm). De Pompilio es conserva una biografia anònima en un manuscrit de Biblioteca Apostòlica Vaticana (Roma, Biblioteca Apostolica Vaticana, ms. Vat. Lat. 2222, ff. 270-271 amb el títol de '*Vita Pauli Pompili*') que conté diverses obres de Pau i de Pompilio. Fou editada per G. Mercati, «Paolo Pompilio e la scoperta del cadavere intatto sull'Appia nel 1485», *Rendiconti della Pontificia Accademia Romana d'Archeologia* serie III, vol. 3, (1924-1925), pp. 25-43 = G. Mercati, *Opere minori raccolte in occasione del settantesimo natalizio sotto gli auspicii di S.S. Pio XI IV (1917-1936) (Studi e Testi 79)*, Città del Vaticano, 1937, pp. 268-286].

com a 'antiquari' o com a 'epigrafista' ha merescut comentaris de tot divers. Així, per exemple, Pau és absent del *conspectus auctorum* que encapçala el segon volum de la primera edició del *Corpus Inscriptionum Latinarum*, editat per Emil Hübner el 1869.⁵ El seu nom apareix, en canvi, a la pàgina 600 d'aquesta obra, quan, a l'hora de valorar els autors que s'han ocupat de la història i de l'epigrafia de Barcelona, Hübner realitza el comentari següent:

«De urbe Barcinone qui saeculo XV et XVI scripserunt Hieronymus Paulus (*Gerónimo Pau*, Barcinonensis urbis descriptio in Schotti Hisp. ill. 2, 840 et seorsum Coloniae a. 1602 edita, sed scripta a. 1491; cf. Muñoz, p. 48, 1)⁶ et Dionysius Hieronymus *Iorba* (*descripcion de las excellencias (sic) de la muy antigua ciudad de Barcelona*, Barcinone 1589, 8), titulos neglexerunt».⁷

Recentment, l'aportació de Pau com a 'epigrafista' ha estat relativament realçada tant en el lema redactat per Marc Mayer per al *Diccionari d'historiografia de Catalunya*,⁸ com en diversos articles de Mariàngela Vilallonga, l'editora de l'obra de Pau.⁹

⁵ E. Hübner, *Corpus Inscriptionum Latinarum* [d'ara endavant *CIL*], vol. II, *Inscriptiones Hispaniae Latinae*, Berlin, 1869; E. Hübner, *Corpus Inscriptionum Latinarum. Supplementum*, Berlin, 1892.

⁶ Es tracta de les dues edicions alemanyes anteriorment citades. Hübner havia trobat les referències a aquestes edicions en T. Muñoz y Romero, *Diccionario bibliográfico-histórico de los antiguos reinos, provincias, ciudades, villas, iglesias y santuarios de España*, Madrid, 1858, p. 48.

⁷ E. Hübner, *CIL* II, p. 600. Com es veurà més endavant, aquesta afirmació no és completament certa.

⁸ M. Mayer, *Diccionari d'historiografia catalana*, Barcelona 2003, pp. 900-901, s.v. «Pau, Jeroni»: «(la seva *Barcino*) és la primera història moderna d'una ciutat, pel que fa a l'ús de les fonts literàries i a les epigràfiques (...) Pel que fa a l'aplicació de l'epigrafia a la història, la *Barcino* de Jeroni Pau és reconeguda com la primera obra científica moderna d'aquest gènere».

⁹ *Vd.* M. À. Vilallonga, «El viatge dels catalans a Roma durant el segle XV», A. Rafanell, P. Balsalobre (edd.), *Estudis de Filologia Catalana. Dotze anys de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes. Secció Francesc Eiximenis*, Barcelona, 1991, pp. 201-221, part. p. 210: «La darrera tasca que es va imposar Pau durant la seva estada romana va ser la de recollir inscripcions arreu on passejava i en tots els llocs que visitava, en aquest afany que després portaran a les darreres conseqüències els escriptors antiquaris del segle XVI, el màxim representant dels quals a Catalunya seria Antoni Agustín. Les inscripcions d'altra banda eren recollides i reunides en un sol volum per l'amic barceloní de Pau, Pere Miquel Carbonell,

1. L'inici dels interessos epigràfics de Pau (1475)

En el juny del 1475 es data el primer indici del desvetllament de l'interès de Pau per l'epigrafia, interès que s'ha de deure –molt probablement– a la seva formació italiana (i bolonyesa, en particular).¹⁰ En efecte, en les idus de juny del 1475, de Roma estant,¹¹ Pau dirigia a Pere Miquel Carbonell, aleshores a Barcelona, la coneguda *Epistula quibus elementis Barcinona scribatur*, que ha estat reproduïda i publicada en diverses seus.¹² A la part final de la dita carta, Pau s'adreça a Carbonell amb aquestes paraules:

«Nunc te pro nostra amicitia moneo atque obtestor, ut istic diligentius explores, si forte nomen urbis istius [scilicet, *Barcelona*] in antiquis marmoribus (quae intra uetus oppidum plura esse intelligo), sculptum inuenies, ut et marmorum antiquorum auctoritas, quae non lenis habetur, memoratis accedat auctoribus. Epigrammata etiam si qua repereris ad me antiquitatum amatorem mittito».¹³

Aquesta expressió indica que ja el 1475 Pau era conscient de la utilitat de l'epigrafia com a autoritat per a fixar les denominacions de topònims antics. Per això, exhorta Carbonell a buscar inscripcions (*antiqua marmora, epigrammata*) barcelonines, de les quals

el qual a Catalunya es constituï en el propagador de totes aquelles idees renovadores que Pau coneixia i assimilava a Roma. Així, amb aquest desplegament a tres bandes, Pau va incidir decisivament en els cercles intel·lectuals barcelonins, fent de portador del caràcter de l'humanisme romà».

¹⁰ Resta, encara, per esbrinar amb claredat l'etapa formativa de Pau. A Bolonya conegué, entre altres, el metge Giovanni Garzoni, també interessat per qüestions antiquàries i epigràfiques.

¹¹ Sembla que Pau efectuà el seu segon (?) viatge a Itàlia, o bé a finals del 1474 o bé en els primers mesos del 1475. En efecte, una nota que Carbonell inclou en la seva miscel·lània gironina (Girona, Arxiu Capitular, ms. 69, f. 263v), de 4 de febrer del 1475, indica els llibres que Pau li havia deixat en dipòsit abans d'anar-se'n. En una altra nota, de maig 1479, al marge de la plana, es menciona una obra d'Ausoni «*quem celeritate itineris quod is Hieronymus ad ciuitatem Valentia arripuit, nostri in dicto memoriali scribere non ualui, postea sibi misi*». A més, en la carta que Francesc Casasaja dirigeix a Pau en lloança de Pere Miquel Carbonell, escrita a Barcelona el juny de 1475, es refereixen a Pau com «*apud urbem nuper degenti quia Romam iter fecere ex nostra urbe Barcinona*». Per a aquesta qüestió, vd. M.À. Vilallonga, *Jeroni Pau. Obres, ...*, op. cit., vol. I, pp. 30 i 42-55.

¹² M. À. Vilallonga, *Jeroni Pau. Obres, ...*, op. cit., vol. II, pp. 42-55.

¹³ J. Pau, *Epistula quibus elementis Barcinona scribatur* apud M.À. Vilallonga, *Jeroni Pau. Obres, ...*, op. cit., vol. II, pp. 52-54.

havia arribat a coneixença (*plura esse intellego*). S'apuntava, així, a una nova moda –l'*amor antiquitatum*– encomanada per Pau, auto-definit '*antiquitatum amator*'.

2. Inscripcions a la *Barcino* de Pau (1491)

La *Barcino* de Pau, publicada a Roma el 1491, és la principal obra historiogràfica del canonge barceloní i l'única que manifesta un cert interès per les qüestions epigràfiques. Amb tot, no presenta l'edició (com avui dia s'entén) de cap text epigràfic. Ara bé, de la lectura d'aquesta obra es dedueix que Pau tenia un cert coneixement de la documentació epigràfica de la Barcelona romana, tal i com es coneixia a la seva època (és a dir, en el darrer quart del segle XV). En efecte, Pau és el primer autor català (i fins i tot peninsular) que fa servir informació derivada de textos epigràfics per tal de sustentar alguna afirmació històrica. Tot i que no edita el text de les inscripcions, és evident que sap de l'existència d'aquests epígrafs, en coneix el contingut, el parcialment cita *ad litteram* o el parafraseja lliurement.

2.1. EL CAPÍTOL PROSOPOGRÀFIC DE LA BARCELONA ROMANA

La secció prosopogràfica de la *Barcino* està dedicada a enumerar els personatges il·lustres de la Barcelona romana:

«[14] L. Licinius Secundus et L. Licinius Sura ciues nostri fuere, et uterque consul, sed non uno tempore, ut in *epigrammatibus legitur*; et eiusdem familiae Pl. Licinius, notae etiam poetae Martiali probitatis. [15]. Fuit et municeps noster C. Publicius Melissus, qui ob causas utilitatesque publicas ex fide constanter defensa, statuam in foro Barcinoni meruit et quartusuir (*sic*) eiusdem urbis creatus est. Is magistratus, ad seviratum postea aucuts est. [16] Fuerunt ex ea urbe C. Iulius et M. Antistius Homuntio, et amoenioris ingenii M. Conetius et Calvisius Paulinus. Huic omnibus honoribus in R.P. sua summa cum laude perfuncto etiam statua posita est, curante Sergia Fuluinilla, rarissimi exempli foemina. [17]. Sed et huius generis uiro, cui tamen Ilerdensi, Gal. Paulino, qui ab Hadriano Caesare equo publico donatus est, statuam olim positam fuisse Tarracone cum titulo optimi et in R.P. liberalissimi ciuis nunc etiam inscripta marmora ostendunt».¹⁴

¹⁴ J. Pau, *Barcino* 14-17 [M.À. Vilallonga, *Jeroni Pau. Obres, ..., op. cit.*, vol. I, pp.]

a) *La inscripció en honor de L. Licini Segon (CIL II 4542 = IRB 91 = IRC IV 92)*

Aquest apartat prosopogràfic de la Barcelona romana és encaçalat per dos personatges ben notoris: L. Licini Sura i L. Licini Segon. Pau ha obtingut informació sobre els personatges –encara que de manera errònia– d’alguns dels pedestals barcelonins erigits per a L. Licini Segon, llibert de L. Licini Sura, tal com l’expressió *in epigrammatibus legitur* fa entendre.¹⁵ Crec que aquesta expressió s’ha de referir a *CIL II 4542 = IRB 91 = IRC IV 92*, l’existència de la qual és recordada per Carbonell (i per fra Giocondo).¹⁶ Cal destacar que aquesta inscripció menciona precisament els tres consolats exercits per Sura, però evidentment no al·ludeix a cap consolat de Luci Licini Segon. L’atribució d’un consolat a aquest darrer deu ser un error de Pau.

Aquesta mateixa inscripció és reproduïda per Carbonell al manuscrit de Girona en dues ocasions, amb variants de lectura.¹⁷ Carbonell dóna dues localitzacions diverses, però en el fons idèntiques. En la primera lectura (que no necessàriament ha de ser la més antiga, en termes cronològics) s’assenyala que la inscripció es trobava «*apud aedem heredum uel successorum Berengari Seio-*

¹⁵ Aquesta mateixa constatació ja havia estat formulada per Mariàngela Vilallonga, per a la qual, Pau «probablement devia tenir notícia de la inscripció i l’estàtua que Sura tenia al Fòrum Trajà de Barcelona i de les inscripcions que d’ell i el seu llibert es conserven a Barcelona, en nombre elevat, algunes de les quals són reproduïdes per Carbonell al manuscrit de Girona». Cf. M. À. Vilallonga, *Jeroni Pau. Obres ...*, op. cit., vol. I, p. 303, nota 13. El manuscrit és conserva a Girona, Arxiu Capitular, ms. 69, per al qual, vd. E. Duran (ed.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, Barcelona, 2008, pp. 35-66.

¹⁶ En efecte, compareix a la sil·loge epigràfica de fra Giocondo conservada a Verona (Verona, Biblioteca Capitolare, ms. 270, f. 176). Per als interessos epigràfics de Giocondo, a banda de les observacions presents a *CIL*, vd. R. Brenzoni, *Fra Giocondo Veronese. Verona 1435 – Roma 1515*, Firenze, 1960; L.A. Ciapponi, «Appunti per una biografia di Giovanni Giocondo da Verona», *Italia Medioevale e Umanistica* 4 (1961), pp. 131-158; L.A. Ciapponi, «A fragmentary treatise on epigraphic alphabets by Fra’ Giocondo da Verona», *Renaissance quarterly* 32/1 (1979), pp. 18-49; M. Koortbojian, «Fra Giovanni Giocondo and his epigraphic methods: notes on Biblioteca Marciana MS Lat. XIV,171», *Kölner Jahrbuch* 26 (1993), pp. 49-55.

¹⁷ Girona, Arxiu Capitular, ms. 69, f. 141v (primera lectura) i f. 142r (segona lectura).

līi sitam iuxta fontem ecclesiae sancti Michaelis Barcinone». En la segona, una nota marginal confirma que fou «*excepta Barcinone in Hispania intra uetus oppidum ex peruetustissimis marmoribus Hieronymo Paulo iurisconsulto et me Petro Michaelē Carbonello publico Barcinonense Tabellione inspectantibus. In domo Berengarii Seiolli prope fonte ecclesiae Sancti Michaelis Barcinonensis*».¹⁸ Hom desconeix la data d'aquestes descobertes efectuades per Carbonell, en companyia de Pau: en qualsevol cas, han de ser anteriors a la publicació de la *Barcino* (1491). Sembla que les dues lectures s'efectuaren en dos moments diferents: primerament, mentre el mercader Berenguer Seyol¹⁹ era encara en vida; posteriorment, quan Seyol ja havia mort, i la seva casa, ubicada prop de la font de l'església de Sant Miquel, passà a mans dels seus hereus.

b) *La inscripció de G. Publici Melís en honor de la Fides Publica (CIL II 4497 = IRB 12 = IRC IV 11)*

El segon personatge mencionat és G. Publici Melís, del que Pau recorda, fonamentalment, dues qüestions: en primer lloc, l'existència d'una estàtua en honor seu en el fòrum de Barcelona, erigida, segons paraules que tenen regust epigràfic, *ob causas utilitatesque publicas ex fide constanter defensa*; i, en segon lloc, el seu càrrec de *quartusuir (sic)* de la ciutat de Barcelona i la seva posterior promoció al sevirat.

Crec que bona part d'aquesta informació deriva de la inscripció *CIL II 4497 = IRB 12 = IRC IV 11* i potser de *CIL II 415* = IRB 6* = IRC IV 109* (si s'accepta la genuïnitat d'aquesta inscripció).²⁰ En la primera inscripció, Gai Publici Melís és el responsable de l'erecció d'una estàtua a la *Fides Publica*, en funció de la seva cooptació com

¹⁸ Segons sembla, es tracta de dues lectures realitzades en dos moments diferents del temps, més que no pas de la lectura de dues inscripcions diferents (com dedueix M.À. Vilallonga, *Jeroni Pau. Obres ..., op. cit.*, vol. II, pp. 303-305, nota 13). Els editors de *IRC IV* recullen les dues lectures sota un mateix número.

¹⁹ Es tracta del mercader Berenguer Seyol mencionat en diversos documents del regnat de Joan II. En desconec, però, la data del traspàs.

²⁰ Si no s'accepta la genuïnitat d'aquesta inscripció, la informació que Pau obté de Gai Publici Melís derivaria només de *CIL II 4497 = IRB 12 = IRC IV 11*. Atesa la complexitat de la qüestió i els problemes de transmissió, deixo per a una altra ocasió comentar la gènesi de *CIL II 415* = IRB 6* = IRC IV 109*, transmesa, per primera vegada, per Rafael de Cervera.

a membre del col·legi seviral. Carbonell reproduïx una lectura de la inscripció, probablement autòptica, però amb diversos errors de lectura, en què es menciona explícitament el sevirat de Gai Publici Melís.²¹

Aquesta mateixa inscripció apareix també en la sil·loge epigràfica de fra Giocondo,²² amb la lectura següent: *Fidei Publicae C(aius) Publicius Melissus ob / honorem IIIuiratus D(ato) D(ecurionum) D(ecreto)*. Resulta curiós i significatiu que Giocondo presenti la lectura *IIIuiratus*, com a la *Barcino* de Pau, i que ambdós divergeixin de la lectura *IIIIuir* de Carbonell. Aquesta convergència en l'error entre Pau i Giocondo revela o bé una dependència textual entre ells o bé la derivació d'una font comuna²³ (diversa de la font de Carbonell). Potser Pau hauria rebut dues lectures d'aquest text: una (incorrecta) amb la lectura *IIIuiratus*; l'altra (correcta), amb la lectura *IIIIuir*: així s'explica el fet que Pau citi el quatuorvirat i, més endavant, la suposada promoció de Gai Publici Melís al sevirat.

La parentètica *ob causas utilitatesque publicas ex fide constanter defensa* que il·lustra la carrera de Gai Publici Melís en el text de Pau deriva també d'una font epigràfica. En aquest cas, no es tracta d'una inscripció en honor de Gai Publici Melís, sinó d'una inscripció, considerada tarragonina, coneguda per la tradició epigràfica italiana anterior a Pau. Es tracta de *CIL* II 4192 = *RIT* 330,²⁴ una inscripció honorífica dedicada (reproduïxo la lectura de *CIL*) *C(aio) Annio L(ucii) filio) / Quir(ina) Flauo / Iuliobrigens(i) / ex gente Canta/brorum / prouincia Hisp/ania Citerior / ob causas utilita/tesq(ue) publicas / fideliter et con/stanter defensas*. La darrera

²¹ Girona, Arxiu Capitolar, ms. 69, f. 142v.

²² Verona, Biblioteca Capitolare, ms. 270, f. 176.

²³ Per als editors de *IRC* IV, Carbonell i Giocondo «*dépendent peut-être d'une même source*».

²⁴ Sense voler fer un estudi exhaustiu sobre aquesta inscripció, aquesta apareix per primera vegada, sempre, entre les inscripcions de Roma, en les sil·loges de Michele Fabrizio Ferrarini, en concret, en el manuscrit parisi, datat entorn del 1480 (Paris, Bibliothèque Nationale de France, ms. Lat. 6128, f. 120v), i en la darrera silogues de Ferrarini, datada 1486 *circa* (Reggio Emilia, Biblioteca Municipale A. Panizzi, ms. C. 398, f. 5v: localitzada, entre les inscripcions de Roma «in alio marmore». Posteriorment, compareix també a les recopilacions epigràfiques de fra Giocondo. En la tercera versió de la sil·loge d'aquest darrer, segons reporta *CIL*, la inscripció es deia procedent de Còrdova: «Inveni in q(u)odam libro ubi notatu(m) essst Cordubae».

part del text –*ob causas utilitatesque publicas fideliter et constanter defensas*– és pràcticament i sospitosa idèntica al text de Pau (*ob causas utilitatesque publicas ex fide constanter defensa*). Aquesta inscripció –que potser no és d'origen hispànic– està absent del recull gironí de Carbonell.

c) *Gai Juli, Calvisi Paulí i Sèrgia Fulvinil·la*

Pau coneix també una altra inscripció barcelonina *CIL* II 4526 = *IRC* IV 64, de la qual obté diversos noms de barcelonins il·lustres, com ara el mateix *C. Iulius*, un *Caluisius Paulinus* i també *Sèrgia Fuluinilla*. La lectura present a Giocondo (la inscripció manca del recull gironí de Carbonell) ajuda a entendre alguns dels errors comesos per Pau: «*C(aio) Iul(io) C(aii) f(í)lio <G>al(eria) Paulin(o) Barc(inonensi) om(n)ib(us) / honoribus in re(publica) sua perfuncto marito / optimo benignissimo carissimo Sèrgia Ful/uinila l(oco) d(ato) d(ecurionum) d(ecreto)*». Els elogis del marit presents a la inscripció («*optimo*», «*benignissimo*», «*rarissimo*») han estat parcialment transformats en lloança de la muller (amb reutilització de l'adjectiu «*rarissimus*» aplicat ara a la dedicant). És probable que de les dues primeres línies de la inscripció Pau tragués els dos noms masculins, transformant en dues persones el que era el nom d'un sol personatge. Així, de la primera línia (potser *C. Iul. C.f.*) hauria fet derivar el nom de *C. Iulius* que encapçala aquest tercer apartat. A partir de la segona línia –*Cal. Paulino* (amb l'abreviatura de la tribu i el *cognomen*)– Pau hauria creat un nom nou: *Caluisius Paulinus*. La resta del text de Pau presenta algunes seqüències idèntiques a les fórmules de la inscripció:

<p>CIL II 4526 (lectura de fra Giocondo)</p>	<p>J. PAU, Barcino 16</p>
<p><i>C(aio) Iul(io) C(aii) f(í)lio <G>al(eria) Paulin(o) Barc(inonensi) om(n)ib(us) / honoribus in re(publica) sua perfuncto marito / optimo benignissimo carissimo Sèrgia Ful/uinila l(oco) d(ato) d(ecurionum) d(ecreto)</i></p>	<p>... et Caluisius Paulinus. Huic omnibus honoribus in R.P. sua summa cum laude perfuncto etiam statua posita est, curante Sèrgia Fuluinilla, rarissimi exempli foemina.</p>

d) *M. Antisti Homunció i M. Coneci*

Pau també menciona un altre personatge, *M. Antistius Homuntio*, membre del col·legi seviral, que dedica una estàtua a Minerva.

Aquesta informació està present en una inscripció barcelonina (*CIL* II 4498 = *IRC* IV 14), conservada aleshores en el palau de Ponç de Galbes. Aquesta mateixa inscripció compareix a la sil·loge veronesa de fra Giocondo,²⁵ amb la lectura següent: *Mineruae Aug(ustae) Manstutius (sic) Homuntio / IIIuir (sic) aug(ustalis) Conetio (sic) fabr. dono posuit*. En aquest cas, la transcripció del *nomen* feta per Pau –*Antistius*– és errònia (la lectura correcta del gentilici és *Aufustus*), però s'acosta prou a la lectura de Giocondo. D'una lectura errònia de la part final d'aquesta mateixa inscripció se'n deriva el nom de l'inexistent *M. Conetius*. En realitat, aquest gentilici és fruit d'una mala lectura de *collegio*.

e) *Gal. Paulí*

Pau menciona un altre personatge que li devia ser grat, atès el *cognomen Paulinus* que duu. Es tracta, aquesta vegada, de l'ilerdenc Gal. (*sic*) Paulí, conegut per una inscripció de Tarragona (*CIL* II 4269 = *RIT* 374). Novament, aquesta vegada el paral·lisme entre el formulari de la inscripció i el text de Pau és sorprenent. És molt probable que en la lectura que Pau tingués hi manqués la primera línia de la inscripció, amb el nom del personatge honorat (*M. Fabio M. f.*). Novament, Pau ha transformat el nom de la tribu en el *nomen* del personatge i ha parafrasejat lliurement el text epigràfic.

CIL II 4269	J. PAU, <i>Barcino</i> 17
<i>M. Fabio M(arci) f(ilio) / Gal(eria) Paulino / equo publico / donato ab / Imp(eratore) Caes(are) Hadriano / Aug(usto) / Ilerdenses / ciui optimo ob / plurimas liberalitat(es) / in rem public(am) suam ...</i>	<i>...huius generis uiro, ciui tamen Ilerdensi, Gal. Paulino, qui ab Hadriano Caesare equo publico donatus est, statuam olim positam fuisse Tarracone cum titulo optimi et in R.P. liberalissimi</i>

En definitiva, bona part d'aquesta informació sobre la prosopografia de la *Barcino* romana prové de les inscripcions, tal com el mateix Pau afirma al final d'aquest paràgraf: «*nunc etiam inscripta marmora ostendunt*».

2.2. UN ARC PER FAUSTINA?

Pau també coneix la inscripció que el consell decurional de Barcelona dedica a Faustina, la muller de Marc Aureli (*CIL* II 4504 = *IRB* 22 = *IRC* IV 22), inscripció que el jurista relaciona amb un arc

²⁵ Verona, Biblioteca Capitolare, ms. 270, f. 176.

de triomf.²⁶ Aquesta mateixa inscripció es troba al recull de Carbo-nell, rere les altres inscripcions de Barcelona,²⁷ i també a la sil·loge de Giocondo, el qual la situa prop de la sinagoga.²⁸

2.3. UNA INSCRIPCIÓ XATIVINA PER MART

En una darrera contribució, dedicada a la memòria de Josep Corell i de Xavier Gómez Font,²⁹ ja he assenyalat que Pau coneixia també la inscripció xativina *CIL* II 3626. En efecte, en un fragment de la *Barcino* dedicat a la religiositat dels pobles de la Hispània antiga, Pau cita una opinió de Macrobi sobre la preponderància i importància del culte a Mart entre aquests territoris.³⁰ Pau disserta sobre la religiositat dels pobles de la Hispània romana, tot fent servir fonts literàries i fonts epigràfiques. En primer lloc, arrenca la seva argumentació de les afirmacions de Macrobi, segons el qual *Accitani etiam, Hispania gens, simulachrum Martis radiis ornatum maxima religione celebrant, Neton vocantes*.³¹ Pau parafraseja lliurement el text de Macrobi, de manera que el *radiis ornatum* s'ha convertit en *ex radiatorum ornatu*. Tot seguit, per a confirmar la importància de Mart com a déu particularment venerat entre els hispans, cosa que ell dedueix de Macrobi, Pau fa recurs a l'epigrafia. Alguns autors (el nom dels quals no és mencionat) sostenen (*aiunt*)

²⁶ J. Pau, *Barcino* 20 [= M.À. Vilallonga, *Jeroni Pau. Obres ...*, op. cit., vol. II, pp. 308-309]: «In hac quoque urbe erectus fuit olim fornix a M. Aurelio Antonino Faustinae Augustae, cuius adhuc epigramma in marmore cernitur».

²⁷ Girona, Arxiu Capitular, ms. 69, f. 142v.

²⁸ Verona, Biblioteca Capitolare, ms. 270, f. 176.

²⁹ X. Espluga, «Sobre la molt primera tradició epigràfica valenciana», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* 20, 2009 (en premsa).

³⁰ M. À. Vilallonga, *Jeroni Pau, Obres ...*, op. cit., 5-6: «Veruntamen ea opinio in uulgus sparsa, fouente iactantia, difficile truditur [tenditur]; unde haud ueterum quidam poetarum huic annixi, Barcinonem Herculeam dixerunt, quod non nulli tamen a cultu Iouis, non a conditore dictum conspicantur, eorumque opinione ex Macrobi sententia sed non liquido, ut nobis uidetur, comprobare nituntur, qui ait summum maximumque in Citeriore Hispania Martis numen fuisse, quem ipse ex radiatorum ornatu solem interpretatur, eundemque esse et Iovem et Herculem. [6] Quin etiam ad suae opinionis confirmationem *extare hodie aiunt uetustos lapides* [la cursiva és meua] delubri Martis in agro Setabiano, ubi Mars *dominus* ut sol et Hercules appellatur».

³¹ *Macr. Sat.* 1. 19.5.

l'existència en el seu temps (*hodie*) d'unes inscripcions (*uetustos lapides*) procedents del territori de Xàtiva (*in agro Setabiano*), en les quals el déu Mart era citat amb l'apel·latiu 'dominus'. Doncs bé, aquesta indicació només pot referir-se a una (no a diverses) inscripció votiva de *Saetabis*, coneguda des d'antic, dedicada al déu Mart per *Lucius Fabius Tropus* (*CIL* II 3618 = *IRST*¹ 1³² = *IRST*² n. 1, pp. 39-42).³³ En efecte, el text d'aquest epígraf –*L. Fabius Tropus Marti domino v. s. l. m.*– recorda el compliment d'una promesa en honor del déu Mart, qualificat precisament de *dominus*.³⁴ Resulta curiós comprovar com, en l'aparat de fonts de *CIL*, el primer autor que transmet aquesta inscripció és l'*Anonymus Taurinensis*, Fernández Franco (en un manuscrit redactat vers 1569-1571), i també Giacobbo Strada (1507?-1588). Tots aquests autors són força posteriors a Jeroni Pau. Per tant, tot i que Pau no cita explícitament el text d'aquesta inscripció, el comentari que fa demostra que la coneix i, ara per ara, es configura com el primer informant de *CIL* II 3626. En definitiva, cap a la fi del segle XV, aquesta inscripció de Xàtiva ja circulava entre els ambients erudits de l'humanisme català.³⁵

³² J. Corell (X. Gómez, C. Ferragut, col.), *Inscripcions romanes de Saetabis i el seu territori*, València, 1994.

³³ J. Corell (X. Gómez, col.), *Inscripcions romanes del País Valencià. III. (Saetabis i el seu territori) (Fonts històriques valencianes)*, València, 2006.

³⁴ Del comentari de Pau es pot desprendre que coneix altres textos o inscripcions que mencionen *Soli domino* i *Herculi domino*.

³⁵ Recordo, de passada, entre els súbdits de la Corona d'Aragó que conviuen a Roma amb Pau figura un il·lustre xatavi: el dominic Pere Garcia (1440-1505), familiar de Roderic de Borja, mentre era cardenal vicecanceller, i escollit mestre de capella i prefecte de la Biblioteca Apostòlica Vaticana quan aquesta darrer esdevingué papa el 1492 [vd. M. Baumgarten, *Römische Quartalschrift* 20/2 (1906), pp. 97-100]. Fou bisbe d'Ales a Sardenya (des del 1484) i de Barcelona (des del 1490), tot i residir habitualment a Roma. Escriví, per suggeriment d'Innocenci VIII, unes *Determinationes magistrales contra conclusiones apologeticas Joannis Pici Mirandulani Concordiae Comiti*, publicades a Roma el 1489 (que havien de ser la refutació oficial a les teories neoplatòniques de Pico della Mirandola, contra les quals Garcia ja havia actuat en una comissió pontificia). Ferran II el féu tornar a Barcelona el juny de 1493. Un cop a Barcelona (1498), féu publicar el *Missale Barcinonense*. Per a aquest personatge, vd. M.S. Paradas, «El obispo de Barcelona en el tránsito del siglo XV al XVI; Pere Garcia (1490-1505)», *Pedralbes* 13/2 (1993), pp. 123-133. En el seu testament (un marmessor del qual fou l'ardiaca Lluís Desplà), el bisbe llegà a la Catedral la seva important biblioteca. Vd. Barcelona, Arxiu Històric de Protocols, Notari Marc Busquets, 255/44 (5 de febrer de 1505).

Taula 1:
Inscripcions hispanes conegudes per Jeroni Pau:
hipòtesi de treball

Inscripció	Localitat	J. Pau, <i>Barcino</i>	Carbonell, ms. 69	Giocondo Ver. 270	Ferrarini	Barbaro (1492/1493)	<i>Antiquus</i>
<i>CIL</i> II 3618	Xàtiva	X					
<i>CIL</i> II 4192 = <i>RIT</i> 330	?	X		177r (212r)	X		
<i>CIL</i> II 4269 = <i>RIT</i> 374	Tarragona	X	71v				X
<i>CIL</i> II 4497 = <i>IRC</i> IV 11	Barcelona	X	142r	176 (211)			
<i>CIL</i> II 4498 = <i>IRC</i> IV 14	Barcelona	X	142r	176 (211)			
<i>CIL</i> II 4504 = <i>IRC</i> IV 22	Barcelona	X	142v	176 (211)			
<i>CIL</i> II 4522=4526 = <i>IRC</i> IV 64	Barcelona	X		177r (212r)			
<i>CIL</i> II 4542 = <i>IRC</i> IV 92	Barcelona	X	141v-142r	176v (211v)			

3. Conclusió

Fruit dels seus interessos epigràfics (el primer senyal dels quals data de 1478) i amb anterioritat a la redacció de la *Barcino* (1491), Jeroni Pau s'interessà per l'epigrafia, consultà reculls epigràfics (en particular els 'misteriosos' sis volums de Ciríac mencionats en la *Barcino*)³⁶ i probablement recopilà en una síl·loge epigràfi-

³⁶ D'aquests volums de Ciríac, Pau rebé la notícia relativa a *CIL* II 410*. Cf. J. Pau, *Barcino* 19 [= M.À. Vilallonga, *Jeroni Pau. Obres ..., op. cit.*, vol. II, pp. 306-309]: «Hoc ipsi epigramma alicubi fortasse Barcinoni latens, uel iam perditum, minime legimus; sed eius testimonium habemus Anthonitani epigrammatum per orbem sane diligentissimi collectoris,

ca d'ús personal formada per inscripcions que li anaven arribant d'Hispania (de Barcelona majoritàriament, però també de Tarragona, de Xàtiva i d'altres localitats). En part, aquesta sil·loge devia ser semblant (però, no necessàriament idèntica) a les seccions epigràfiques del manuscrit de Pere Miquel Carbonell conservat a Girona. Al mateix temps, de Roma estant (*ante* 1491), Pau es configura com una de les vies d'entrada i difusió a Itàlia i entre els ambients erudits de l'humanisme italià (Barbaro, Giocondo), del text d'inscripcions romanes procedents d'Hispania.

ESPLUGA, Xavier, «Els interessos epigràfics de l'humanista català Jeroni Pau (+1497)», *SPhV* 13 (2011), pp. 267-280.

RESUMEN

Estudi dels interessos epigràfics de Jeroni Pau (1497) i enumeració de les inscripcions que el jurista barceloní hauria pogut conèixer.

PARAULES CLAU: epigrafia romana, inscripcions, Jeroni Pau, *Barcino*, Pere Miquel Carbonell, Ermolao Barbaro, Barcelona, Tarragona, Xàtiva.

ABSTRACT

I illustrate the epigraphic interests of the Catalan humanist Jeroni Pau (1497) and I examine the Roman inscriptions from Spain that he could have known.

KEYWORDS: Roman inscriptions, Jeroni Pau, *Barcino*, Pere Miquel Carbonell, Ermolao Barbaro, Barcelona, Tarragona, Xàtiva.

cuius ad nos sex haud parua uolumina peruenerunt». També deixo per a una millor ocasió l'anàlisi d'aquesta *uexata quaestio* ciriacana. Com ja va afirmar Maians [citat por E. Ziebarth, «De antiquissimis inscriptionum syllogis», *Ephemeris Epigraphica* 9 (1905), p. 212], Pau és el primer autor hispà a recordar la figura de Ciríac d'Ancona.